

با رعایت اصول بهزراعی می‌توان بازده تولید زعفران را تا دو برابر افزایش داد

اشاره:

یکی از محصولات کشاورزی ارزشمند ایران که از دیرباز به اقصی نقاط جهان صادر می‌شده، زعفران است. زعفران از ادویه‌هایی است که ارزش غذایی و دارویی فراوانی دارد و نه تنها در آسیا، بلکه در اروپا و آمریکا خواستاران زیادی دارد. تولید زعفران نه تنها روستانشینان مناطق کویری را از کار و درآمد مناسبی برخوردار می‌سازد، بلکه می‌توان با افزایش تولید و صادرات آن، درآمدهای ارزی قابل اطمینانی را برای اقتصاد کشور تأمین کرد. خوشبختانه در سال‌های اخیر نیز کشت زعفران در سطح وسیعی از کشور توسعه یافته است، اما میزان صادرات این محصول متناسب با تولید و تقاضای جهانی برای آن نمی‌باشد. در این مقاله با تولید زعفران در ایران و توسعه کشت و پرورش این گیاه در سال‌های اخیر آشنا می‌شویم.

خاستگاه زعفران، ایران است. عرب‌ها پس از فتح ایران با زعفران آشنا شدند و توسط آنها زعفران به اسپانیا منتقل و در آنجا نیز کشت شد. ایران بزرگترین تولیدکننده و صادرکننده زعفران در جهان است. تقریباً ۹۷ درصد تولید زعفران ایران در استان خراسان صورت می‌گیرد. سطح زیر کشت زعفران ایران در سال گذشته حدود ۴۰ هزار هکتار و میزان تولید آن ۱۴۰ تا ۱۵۰ تن برآورد شده است.

این گیاه دارای مواد ارزشمندی است که از آن جمله می‌توان به "Picrocrocin" (پیکروکروئین) با فرمول $C_{16}H_{26}O_2$ اشاره کرد که برائثر هیدرولیز، ماده معطر "Saffranol" را تولید می‌کند و نیز "Crocin" ماده رنگی موجود در زعفران است. زعفران دارای خصوصیات دارویی مانند ایجاد نشاط، کمک به سیستم گوارشی و هاضمه، زیباکننده رنگ پوست و صورت و... اشاره کرد.

زعفران با ارزش‌ترین ادویه جهان است که خاستگاه آن به برخی نواحی ایران برمی‌گردد و ایرانیان باستان کشت و پرورش آن را رونق بخشیدند. زعفران با نام علمی "Crocus Sativus" گیاهی پیازی است که از خانواده "Iridacea" می‌باشد. گل زعفران به رنگ بنفش با شش گلبرگ می‌باشد که در مرکز آن مادگی با کلاله سه شاخه‌ای قرمز رنگ قرار دارد که به همراه قسمتی از خامه، زعفران مصرفی را تشکیل می‌دهد.

زعفران به عنوان یک گیاه ادویه‌ای و دارویی از زمان‌های بسیار دور مورد استفاده انسان قرار گرفته است. شماری ذکر شده است. همچنین از زعفران به عنوان مسکن سرفه و برونشیت‌های مزمن، تسکین درد دندان، رفع حالات خشک و کوبیری جنوب خراسان از کاشت، داشت و برداشت زعفران، ارتزاق می‌کنند.

از آنجا که پرورش زعفران نیازمند بهره‌گیری از تجهیزات حمل و نقل و... است و آب موردنیاز برای پرورش آن نیز خیلی زیاد

ایران بزرگترین تولیدکننده و صادرکننده زعفران در جهان است و ۹۷ درصد زعفران تولیدی در ایران در استان خراسان به دست می‌آید. بیش از ۱۰۰ هزار خانوار در نواحی گرم، خشک و کوبیری جنوب خراسان از کاشت زعفران ارتزاق می‌کنند.

از کارشناسان میداء زعفران را ایالت قدیم «ماده‌ها» در ایران می‌دانند، البته برخی از محققان نیز عقیده دارند که زعفران در منطقه وسیع تری رویش داشته و منشاء آن

تشنجی و بی‌خوابی، دفع سنگ کلیه و صفرا، تقویت‌کننده بینایی و درمانی اسهال ذکر شده است.

می‌تواند یونان، ترکیه، آسیای صغیر و ایران باشد و سپس کشت آن از مشرق تا شمالی‌ترین نقاط هندوستان و چین و از غرب تا اسپانیا گسترش یافته است.

موردنیاز نمی‌باشد. بازده اقتصادی مطلوبی دارد.

سطح زیر کشت زعفران در ایران از ۹۶۸۴ هکتار در سال ۱۳۶۷ به ۱۲۳۰۹ هکتار در سال ۱۳۶۸ (آغاز نخستین برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور) رسید. در سال ۱۳۷۲ (سال پایانی برنامه اول) سطح زیر کشت زعفران ۱۹۲۶۱ هکتار و در سال بعد از آن (سال تکمیلی برنامه اول - ۱۳۷۳) به ۱۹۸۸۲ هکتار افزایش یافت. در جریان دومین برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی، سطح زیر کشت این گیاه از ۱۹۸۸۲ هکتار (در سال ۱۳۷۴) به ۳۶۷۲۴ هکتار رسید که تقریباً دو برابر شد. طبق برآورد کارشناسان وزارت جهاد کشاورزی، سطح زیر کشت زعفران در سال گذشته به ۴۰ هزار هکتار بالغ شد. استان خراسان با ۸۰ هزار بهره‌بردار زعفران، مهمترین منطقه کشت و پرورش زعفران ایران می‌باشد.

کاشت زعفران در ایران

«آب» در بخش کشاورزی ایران، همواره به عنوان یک عامل محدودکننده تلقی می‌شود. اما زعفران گیاهی است که آبیاری زیادی را طلب نمی‌کند و زمان آبیاری آن نیز هنگامی است که دیگر محصولات زراعی به آب نیاز ندارند. از سوی دیگر، این گیاه در هنگام خواب تابستانی نیز به آب نیازی ندارد. رویش گیاه زعفران در پاییز و زمستان موجب می‌شود که این گیاه از آفات و بیماری در امان بماند و نیاز به سمپاشی‌های مکرر نداشته باشد. از سوی دیگر زعفران گیاهی چندساله است. هزینه و زحمت کشت آن در یک مرحله (یک سال) صورت می‌گیرد و چند سال محصول می‌دهد. با این وجود برای کشت، پرورش و برداشت زعفران، نیروی انسانی زیادی به کار گرفته می‌شود. بیش از ۱۰۰ هزار خانوار در نواحی گرم،

در یونان قدیم از زعفران به عنوان دارو و برای معالجه بسیاری از بیماری‌ها مانند چشم‌درد و امراض زنان استفاده می‌شده است و به علت بوی خوش آن، از زعفران برای معطر کردن مجالس عمومی نیز استفاده می‌شده است.

در ایران، هندوستان و چین، از زعفران در تهیه خوراک استفاده می‌کردند. اطبای قدیم از جمله زکریای رازی در قرن هشتم، بوعلی‌سینا در قرن نهم، ابوریحان بیرونی در قرن دهم، حکیم مونس حسینی در قرن شانزدهم، علوی خراسانی شیرازی در قرن هفدهم، امین‌الاطباء در قرن هجدهم، ناظم‌الاطباء در قرن نوزدهم و برخی محققان ایرانی در قرن بیستم از زعفران در آثار خود نام برده‌اند. در اکثر آثار از زعفران به عنوان یک ماده معطر برای غذا و شیرینی‌ها ایجاد نشاط، تحریک اشتها و هضم غذا

اول رسید. در سال ۱۳۷۲ تولید زعفران به ۱۴۰ تا ۱۵۰ تن رسیده است که نسبت به ۹۸۸۸۰ کیلوگرم تنزل یافت. اما در به سال ۱۳۷۸ کاهش داشت.

آمار ۱۲ ساله سطح زیر کشت، میزان تولید و عملکرد زعفران ایران

سال	سطح زیر کشت (هکتار)	میزان تولید (کیلوگرم)	میزان عملکرد (کیلوگرم در هکتار)
۱۳۶۷	۹۶۸۴	۵۰۸۴۱	۵/۲۵
۱۳۶۸	۱۲۳۰۹	۵۸۵۹۵	۴/۷۶
۱۳۶۹	۱۵۴۲۰	۷۴۷۶۵	۴/۸۵
۱۳۷۰	۱۸۱۲۱	۹۳۱۰۲	۵/۱۴
۱۳۷۱	۱۸۶۴۷	۱۱۰۲۱۰	۵/۹۱
۱۳۷۲	۱۹۲۶۱	۹۸۸۸۰	۵/۱۳
۱۳۷۳	۱۹۸۸۲	۱۲۶۶۹۰	۶/۳۷
۱۳۷۴	۱۹۸۸۲	۸۷۵۵۰	۴/۴
۱۳۷۵	۲۳۶۷۵	۱۱۲۱۲۴	۴/۵
۱۳۷۶	۲۵۵۰۰	۱۲۳۱۶۹	۴/۸۳
۱۳۷۷	۳۰۴۶۳	۱۳۰۸۹۶	۴/۳
۱۳۷۸	۳۶۷۲۴	۱۷۳۴۵۱	۴/۷۵

سال ۱۳۷۸ به ۳۵۸۲۲ هکتار رسید که حدود ۹۷ درصد سطح کل زیر کشت این محصول در همان سال است. استان فارس با سطح زیر کشت ۲۵۰ هکتار، کرمان با ۲۱۳ هکتار، یزد با ۱۷۸/۲ هکتار، اصفهان با ۱۶۶ هکتار، سمنان با ۴۲ هکتار، مرکزی با ۳۱ هکتار، آذربایجان شرقی با ۶ هکتار، تهران با ۴/۵ هکتار و همدان با یک هکتار سطح زیر کشت در سال ۱۳۷۸، از دیگر مناطق کشت و پرورش این گیاه بودند.

طبق بررسی‌های به عمل آمده، در سال زراعی ۷۸-۱۳۷۷ در استان خراسان، شهرستان تربت حیدریه با سطح زیر کشت ۱۰۵۰۰ هکتار، کاشمر با ۵۲۰۰ هکتار، قائن با ۴۷۰۰ هکتار، گناباد با ۴۴۰۰ هکتار و فردوس با ۴۳۰۰ هکتار سطح زیر کشت، بخش عمده زعفران برداشتی در استان خراسان را تأمین کرده‌اند. در همین حال سطح زیر کشت زعفران در تایباد ۱۵۶۳ هکتار، بردسکن و بیرجند هر یک ۱۵۰۰ هکتار و خواف با ۱۳۰۰ هکتار از دیگر مراکز پرورش این گیاه در استان خراسان می‌باشند. کشت زعفران در شهرهای طبس، تربت‌جمام، نهبندان، سبزوار، مشهد، نیشابور، فریمان و چناران نیز در سطحی کمتر از ۳۳۰ هکتار صورت گرفت.

بررسی‌های آماری نشان می‌دهد که میزان تولید زعفران در ایران از ۵۰۸۴۱ کیلوگرم در سال ۱۳۶۷ به ۵۸۵۹۵ کیلوگرم در سال ۱۳۶۸ (آغاز برنامه اول) افزایش یافت. روند افزایش تولید تا سال ۱۳۷۱ همچنان تداوم داشت، به طوری که در این سال ۱۱۰۲۱۰ کیلوگرم زعفران استحصال شد و برای نخستین بار تولید زعفران ایران از مرز ۱۰۰ تن بالاتر رفت و به حدود دو برابر سال آغازین برنامه

سال ۱۳۷۳ به ۱۲۶۶۹۰ کیلوگرم رسید. بررسی‌های آماری همچنین نشان می‌دهد که میزان عملکرد در هکتار زعفران بین ۴ تا ۶ کیلوگرم می‌باشد، در حالی که کارشناسان عقیده دارند با رعایت اصول به‌زراعی می‌توان بازده تولید زعفران را به ۱۲ کیلوگرم در هکتار رساند.

با توجه به اهمیتی که کشت و پرورش زعفران از لحاظ جلوگیری از مهاجرت حاشیه‌نشینان کویر با ایجاد ۶/۵ میلیون روز کاری در مناطق محروم جنوب خراسان (در سال) و ارتزاق ده‌ها هزار نفر از هموطنان، ارزآوری زیاد صادرات این محصول به بازارهای جهانی، ارزش بالای دارویی و ادویه‌ای آن، سهولت در نگهداری و حمل و نقل، ایجاد سودی به میزان ۳۹ میلیارد تومان برای زعفران‌کاران (در سال ۱۳۷۸) و

طی دوره ۱۲ ساله (۷۸-۱۳۶۷) سطح زیر کشت تقریباً ۲۸۰ درصد و میزان برداشت محصول ۲۴۱ درصد افزایش یافت.

براساس آخرین برآوردهای موجود میزان تولید زعفران ایران در سال ۱۳۷۹

ایجاد اشتغال فصلی و دائم، ضرورت دارد که آموزش‌های لازم به بهره‌برداران ارائه شود و با رعایت اصول و شیوه‌های به‌زراعی، میزان برداشت محصول و درآمد زعفران کاران را به‌طور چشمگیری افزایش داد. طبق آمارهای موجود میزان عملکرد در هکتار زعفران از ۵/۲۵ کیلوگرم در سال ۱۳۶۷ به ۴/۷۶ کیلوگرم در سال ۱۳۶۸ رسید. در جریان برنامه اول عملکرد آن بهبود یافت و در سال ۱۳۷۳ به ۶/۳۷ کیلوگرم در هکتار رسید. اما در برنامه دوم همواره کمتر از ۵ کیلوگرم در هکتار بوده است.

در برنامه توسعه کمی و کیفی زعفران، افزایش عملکرد از طریق انجام عملیات به‌زراعی، آموزش زعفران‌کاران، توزیع تجهیزات خشک‌کن و... پیش‌بینی شده است. کارشناسان عقیده دارند که با انجام موفقیت‌آمیز این برنامه، تولید زعفران ایران با سطح زیر کشت کنونی به ۳۰۰ تن در سال خواهد رسید.

انجام نظارت‌های فنی، می‌توان انتظار داشت که عملکرد در هکتار زعفران به حدود ۱۰ کیلوگرم افزایش یابد.

کارشناسان دستیابی به رقم مذکور با توجه به

اعتبارات اختصاص

یافته را ناممکن نمی‌دانند و عقیده دارند چنانچه دستگاه‌های ذریبیط همکاری و هماهنگی گسترده‌ای با زعفران‌کاران داشته باشند و آموزش‌های لازم برای رعایت اصول فنی و بهداشتی در مراحل مختلف را به آنها ارائه دهند. به سهولت می‌توان تولید زعفران ایران را بدون افزایش سطح زیر کشت تا دو برابر میزان کنونی افزایش داد و به سالانه ۳۰۰ تن رساند.

آنچه مسلم است، زعفران از محصولات صادراتی شناخته شده ایران در بازارهای جهانی است و تقاضای بازار جهانی برای این محصول نیز سیر صعودی دارد و چنانچه بتوان محصول زعفران را از لحاظ کمی و کیفی ارتقا بخشید، می‌توان ارزآوری مناسبی را برای اقتصاد ملی و درآمد قابل توجهی را برای زعفران‌کاران تدارک نمود.

میزان ۵۲ میلیون ریال، برگزاری ۳۱۰

دوره آموزشی با اعتباری به میزان ۳۷۵ میلیون ریال و برگزاری ۲ دوره همایش با اعتباری به میزان ۶۰ میلیون ریال پیش‌بینی شده است.

برای افزایش عملکرد زعفران نیز

۱۵۱۴ میلیون ریال اعتبار برای اجرای

تغذیه الگویی مزارع در سطح ۴۲۰۰

هکتار و نیز با اعتباری به میزان ۳۶۰

میلیون ریال جهت ایجاد مزارع نمونه در

سطح ۳۰ هکتار، پیش‌بینی شده است.

به منظور دستیابی به اهداف کمی و

کیفی و رفع مشکلات تولیدکنندگان

زعفران در مجموع ۲۲۲ میلیون ریال

اعتبار در نظر گرفته شده که صرف تهیه

نشریه، فیلم، تراکت و... خواهد شد.

به منظور انجام نظارت و کمک‌های

فنی ۷۱۵ میلیون ریال و برای انجام

اقدامات پشتیبانی ۹۰۵ میلیون ریال اعتبار

در برنامه پنج‌ساله منظور شده است.

انتظار می‌رود با صرف این اعتبارات،

تولید زعفران از لحاظ کمی و کیفی در

حد قابل توجهی افزایش یابد. چنانچه

مراحل خشک کردن، جمع‌آوری و

نگهداری زعفران با توجه به اصول

۱۳۶۷ به ۴/۷۶ کیلوگرم در سال ۱۳۶۸

رسید. در جریان برنامه اول عملکرد آن

بهبود یافت و در سال ۱۳۷۳ به ۶/۳۷

کیلوگرم در هکتار رسید. اما در برنامه

دوم همواره کمتر از ۵ کیلوگرم در هکتار

بوده است.

به عقیده کارشناسان، به‌زراعی کشت

و پرورش زعفران سبب می‌شود که

درآمد زعفران کاران ۲/۵ تا ۳ برابر شود،

ضمن آنکه محصول بیشتری برای

صادرات در دسترس خواهد بود.

برنامه افزایش تولید زعفران به لحاظ

ایجاد اشتغال و درآمد برای زعفران‌کاران و

رشد صادرات غیرنفتی به صورت پنج‌ساله

تهیه شده است. در این برنامه افزایش عملکرد

در واحد سطح با روش‌های به‌زراعی، بهبود

وضعیت برداشت و کیفیت فرآوری با

هماهنگی دستگاه‌های دولتی و خصوصی

ذریبیط و... مدنظر می‌باشد.

به منظور افزایش کیفیت زعفران و

بهداشتی‌سازی آن در برنامه پنج‌ساله،

اعتباراتی به میزان ۳۳۸۴ میلیون ریال

برای توزیع تجهیزات خشک‌کن (برای

۱۰ هزار هکتار)، ایجاد ۲۱ واحد